

товарів, тим самим реалізуючи тиск на споживача. Коло доступного вибору значно звужується, тож людина може стати заручником моди та зазнавати її деструктивного впливу на індивідуальність. Втім, відмова від наслідування масовим популярним зразкам усе одно не позбавляє від диктату моди. Навіть попри поширені індивідуальні декларації щодо відкидання конкретною особою окремих модних практик чи взагалі заперечення жодного стосунку до моди, в дійсності це ніяк не означає вихід людини з-під фактичного впливу моди. Адже попри слова, людина має свій репрезентативний візуальний образ. Він дійсно (або на думку носія) відображає певні особисті переконання (зокрема й щодо моди), проте зібраний з речей, кожна з яких усе одно має своє «модне» походження.

Відмова від відтворення нині актуальних та послідовництво іншим зразкам, не відзначеним у масовій культурі поняттям актуальних тенденцій та практик, усе одно лишає носія в модному середовищі. У статусі послідовника деактуалізованих нині, проте свого часу цілком популярних тенденцій. Разом з тим, усі існуючі в масовому ужитку навіть вочевидь «немодні» моделі речей мають своє походження від свого часу цілком модних зразків, перероблених та спрощених.

Отже, можна відзначити, що в різний спосіб мода здійснює свій вплив на усіх без винятку людей незалежно від їх особистих переконань чи бажань. У випадку застосування модних тенденцій для формування візуального образу її вплив має прямий характер. У випадку свідомої відмови від наслідування моди та відтворення власних поглядів на саморепрезентацію, людина-носій так чи інакше відтворює певні зразки, розроблені в середовищі творців моди, та зазнає її опосередкованого впливу.

Певною мірою, як спробу виходу з-під диктату моди можна вважати формування власного візуального образу за допомогою складових власноруч створеного цілком новітнього дизайну, що не має жодних аналогів. Хоча і в такому випадку, з урахуванням сучасної швидкості поширення та деактуалізації інформації, зберігається ризик створення копії вже існуючих модних чи навіть деактуалізованих форм.

К. О. Попова-Коряк

МОЖЛИВОСТІ ТА МЕЖІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Усвідомлення міжнародним співтовариством (що є своєрідною сукупністю багатокультурних держав, або «багатокультурний світ») необхідності визнання, заохочення та захисту культурного різноманіття як однієї з основ його гармонійного розвитку та підтримання миру на національному та глобальному рівнях є характерною ознакою нинішнього етапу розвитку міждержавних відносин, які регулюються сучасним міжнародним правом. В умовах глобалізації нематеріальна культурна спадщина відіграє важливу роль у збереженні унікальних культурних кодів та форм культурної взаємодії між людьми. З іншого боку, нематеріальна культурна спадщина сама потребує збереження, оскільки процеси глобалізації призводять до її зникнення. Першій у розумінні важливості та необхідності охорони нематеріальної

культурної спадщини належить ЮНЕСКО — Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури. До 2003 р. в межах її діяльності було зроблено певні кроки щодо запровадження міжнародної охорони традиційної культури та фольклору. Єдиний міжнародний акт, який регламентує діяльність з охорони нематеріальної культурної спадщини — Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО — був прийнятий 17 жовтня 2003 р.

Згідно з Конвенцією під нематеріальною культурною спадщиною розуміються звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремим особами як частина їхньої культурної спадщини (п. 1 ст. 2).

Термін «нематеріальна культурна спадщина» проявляється у таких галузях: усних традиціях та формах вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; виконавському мистецтві; звичаях, обрядах, святкуваннях; знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту; традиційних ремеслах (п. 2 ст. 2).

Під охороною в Конвенції розуміються заходи, спрямовані на забезпечення життєздатності нематеріальної культурної спадщини, зокрема її ідентифікації, документування, дослідження, збереження, захисту, популяризацію, підвищення її ролі, її передання, зокрема шляхом формальної та неформальної освіти, а також відродження різних аспектів такої спадщини.

На сьогодні державами-учасницями Конвенції є 180 держав. Україна приєдналася до Конвенції в 2008 р. та отримала статус держави-учасниці. Обов'язок держав-учасниць — охорона нематеріальної культурної спадщини як на міжнародному, так і на національному рівні. Після подання заяви державою-членом та її схвалення комітетом, ЮНЕСКО бере під свою охорону та включає до списку нематеріальної культурної спадщини людства ті об'єкти, які потребують термінової охорони та мають унікальну цінність, а також надає міжнародну допомогу. У межах надання міжнародної допомоги ЮНЕСКО може сприяти охороні та захисту у таких формах: дослідження, що стосуються різних аспектів охорони; надання послуг експертів та спеціалістів-практиків; підготовки всього необхідного персоналу; розробки нормативних та інших заходів; створення та забезпечення функціонування інфраструктур; надання обладнання та ноу-хау; інших форми фінансової й технічної допомоги, зокрема у відповідних випадках надання позик з низькими процентними ставками та пожертв (ст. 21). Серед інших заходів, спрямованих на забезпечення охорони, розвиток та підвищення ролі нематеріальної культурної спадщини, наявної на її території, кожна держава-учасниця докладає зусиль для:

- а) прийняття спільної політики, спрямованої на підвищення ролі нематеріальної культурної спадщини в суспільстві та включення охорони цієї спадщини до програм планування;
- б) визначення або створення одного чи більш ніж одного компетентного органу з охорони нематеріальної культурної спадщини, наявної на її території;
- в) сприяння науковим, технічним та мистецтвознавчим дослідженням, а також розробці методик дослідження для ефективної охорони нематеріальної

культурної спадщини, зокрема нематеріальної культурної спадщини, яка знаходяться в небезпеці;

г) вжиття відповідних юридичних, технічних, адміністративних та фінансових заходів, спрямованих на:

1. Сприяння створенню або посиленню установ з підготовки кадрів у галузі управління нематеріальною культурною спадщиною, а також передавання такої спадщини через форуми та простори, призначені для її представлення або вираження;
2. Забезпечення доступу до нематеріальної культурної спадщини з дотриманням загальноприйнятої практики, що визначає порядок доступу певних аспектів такої спадщини;
3. Створення установ, які займаються документацією стосовно нематеріальної культурної спадщини, та сприяння доступу до них (ст. 13 Конвенції).

Щоб забезпечити ідентифікацію для охорони, кожна держава-учасниця з урахуванням своєї ситуації складає один чи більш ніж один перелік нематеріальної культурної спадщини, наявної на її території. Такі переліки повинні оновлюватися регулярно (ст. 12). На виконання цієї норми, Україною, як державою-учасницею, в 2012 р. був затверджений Перелік об'єктів (елементів) нематеріальної культурної спадщини України (Наказ Міністерства культури України від 14.12.2012 № 1521), а в 2017 р. були розроблені Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України (Наказ Міністерства культури України 11.12.2017 р. №1319) та Положення про Експертну раду з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури України (Наказ Міністерства культури України від 22.05.2017 р. № 439). Наразі діє нова редакція Положення про Експертну раду з питань нематеріальної культурної спадщини, яка була затверджена Наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 14 липня 2021 року № 519. 1 лютого 2016 р. КМУ схвалив Довгострокову стратегію розвитку української культури – стратегію реформ.

Щодо культурної спадщини в Стратегії пропонується прийняття Закону України «Про нематеріальну культурну спадщину», передавання частини державних повноважень на місцевий рівень та посилення відповідальності місцевих органів влади у сфері охорони культурної спадщини та ін. Організаційні та правові відносини у галузі народних художніх промислів регулює Закон України «Про народні художні промисли» від 12.12.2012 р. У 2021 р. Кабінет міністрів України схвалив Концепцію Державної цільової національно-культурної програми розвитку народних художніх промислів на 2022–2025 роки (Розпорядження КМУ від 15 грудня 2021 р. №1677-р).

У Програмі йдеться про те, що в народних художніх промислах проявляються елементи нематеріальної культурної спадщини як головне джерело культурного розмаїття та самовираження українського народу. Водночас народні художні промисли належать до креативних індустрій, які є потужним рушієм соціально-економічного розвитку держави та сприяють підвищенню рівня зайнятості населення.

У Концепції відзначається, що на сьогодні народні художні промисли перебувають у стані глибокої кризи, що призводить до поступової втрати

унікальних виробничих технологій і художніх технік та загрожує зникненням галузі. Автори Концепції висновують, що серед основних шляхів розв'язання проблеми є: удосконалення нормативно-правового регулювання галузі народних художніх промислів; запровадження механізму обліку суб'єктів народних художніх промислів шляхом створення реєстру майстрів народних художніх промислів та маркування виробів народних художніх промислів; проведення публічних заходів, спрямованих на популяризацію народних художніх промислів (фестивалів, ярмарок, конференцій тощо); проведення освітніх заходів (тренінгів, курсів у різних форматах) для майстрів народних художніх промислів; розширення механізмів грантової підтримки майстрів народних художніх промислів; проведення інформаційно-просвітницьких кампаній тощо.

З огляду на світовий досвід у сучасних умовах народні художні промисли розглядаються як стратегічний ресурс розвитку територій, невіддільний елемент регіональної культури та економіки, що створює додаткові робочі місця, зокрема для соціально вразливих груп населення, і стимулює туристичний розвиток у регіонах.

О. О. Гросул

ЗАХИСТ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ОКРЕМИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Як і раніше, актуальним залишається питання про гарантії реалізації культурних прав людини, що передбачає створення правозахисних механізмів. На сьогодні існує кілька міжнародних універсальних механізмів контролю за дотриманням державами культурних прав людини: Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, створений на основі Міжнародного пакту з економічних, соціальних та культурних прав (далі – Пакт); Незалежний експерт із культурних прав Ради ООН з прав людини та так звана «процедура 104», що діє в межах ЮНЕСКО. Особливу увагу державам-учасницям Пакту необхідно приділяти захисту культурних прав найбільш уразливої частини населення, що потребує спеціального захисту: жінки, діти, люди похилого віку, інваліди, меншини, мігранти, корінні народи, особи, які живуть в умовах бідності.

Жінки. У Зауваженні загального порядку №16, прийнятому Комітетом з економічних, соціальних та культурних прав у 2005 р., стверджується, що забезпечення рівного для чоловіків та жінок права користуватися культурними правами є імперативним та прямим зобов'язанням держав – учасниць Пакту (п. 31). Таким чином, зобов'язання держав, зафіксоване у п. 1(а) ст. 15 Пакту включає, серед іншого, необхідність подолання інституційних бар'єрів та інших перешкод, заснованих на культурних та релігійних традиціях, які заважають жінкам брати всебічну участь у культурному житті, освіті та наукових дослідженнях.

Діти відіграють виключно важливу роль як носії культурних цінностей, що забезпечують їх передавання від покоління до покоління. Освіта повинна передбачати вивчення прав людини та надавати дітям можливості для формування їх особистості та культурної самобутності, вивчення та розуміння культурних цінностей та практики громад, до яких вони належать, а також